

DE BESTE FAMI- LIES

**KATHLEEN
VERECKEN**

**OVER
STAMBOMEN,
IDENTITEIT EN
HET RECHT
OP EEN EIGEN
VERHAAL**

B&L

How often do we tell our own life story? How often do we adjust, embellish, make sly cuts? And the longer life goes on, the fewer are those around to challenge our account, to remind us that our life is not our life, merely the story we have told about our life. Told to others, but – mainly – to ourselves.

Julian Barnes, *The Sense of an Ending* (2011)

Se non è vero, è molto ben trovato.

Giordano Bruno, *De gli eroici furori* (1585)

WAAROM

Dit boek werd geboren uit een binnensmonds geprevelde vloek.

Een boeiende episode uit mijn stamboom leek de gedroomde stof voor een nieuwe historische roman. Het boek dat ik voor ogen had, zou perfect aansluiten bij wat ik het liefste schrijf: een verhaal waarin ik tegen de achtergrond van de grote geschiedenis een personage uit de marge tot leven wek.

Dat ik voor het hoofdpersonage inspiratie vond bij een van mijn voormoeders, was een bonus. Als kind luisterde ik al met spanning en plezier naar de vele verhalen die mijn grootmoeder en moeder vertelden over de vrouwen die aan hen voorafgingen. Ruw, rauw, onvervaard en genadeloos eerlijk, zo klonken ze. Vurige volkswomen die het bedeesde meisje dat ik ooit was iets te leren hadden. Dit 18e-eeuwse verhaal paste perfect in het rijtje, en ik begon me meteen in te graven in de grote geschiedenis die de achtergrond van mijn verhaal zou worden. Ik las, en met elke bladzijde die ik omsloeg, groeide mijn enthousiasme. Tot het abrupt ophield. Een link in mijn stamboom bleek vals te zijn. Daar was hij dan, de niet eens zozeer binnensmonds geprevelde vloek. Want eenmaal een idee zich tatoeëert in een schrijvershoofd, is loslaten een zware opgave, een humeurverpester van jewelste.

Ik vroeg me af hoe dit had kunnen gebeuren, wie verantwoordelijk was voor de fout en of dit wel een alleenstaand geval was. Want eerder waren er twijfels gerezen over een

ander familie verhaal waarop ik me gebaseerd had bij het schrijven van een boek. Ik werd behoedzaam en begon me vragen te stellen bij wat de mondelinge overlevering me had geleerd.

Verzinnen we er met zijn allen gewoon op los of is er meer aan de hand?

Bij mijn ouders vielen geen antwoorden meer te halen, ze kregen elk een vorm van dementie. Eerst mijn vader, daarna ook mijn moeder. Het zorgde voor een vervroegd en langgerekt rouwproces, als een infuus: het verdriet sijpelt druppel na druppel naar binnen, bij elke verloren herinnering, bij elke vertwijfelde blik. De nachtmerrie die ik als kind weleens had, dat iets of iemand mijn vader pijn deed en daarmee ook mij, was werkelijkheid geworden. En met het verdriet stak ook een gevoel van hoogdringendheid de kop op. Niet alleen mijn ouders ontglipten me. Ik verloor ook alle mensen vóór hen, zij die voor mij uit vage sepia-portretten en een handvol anekdotes bestonden: hun grootouders, mijn overgrootouders. Ik klampte me vast aan de weinige heldere momenten die er nog waren en besloot een ander soort boek te schrijven. Aan de hand van mijn eigen familie verhalen zocht ik mijn weg in de wereld van de genealogie. Een wereld waarin de mythe nooit veraf is, de koekoekskinderen ons bij de neus nemen en DNA-onderzoek alles wat we dachten te weten op zijn kop zet.

Behalve ontluistering leverde het zoeken me ook een warme en soms confronterende golf aan herinneringen op. Ik dacht na over de bedrieglijkheid van het geheugen, de valkuilen en schoonheid van nostalgie, maar ook en vooral altijd weer over de kracht van verhalen en hoe die vorm

geven aan onze identiteit. Tot ik voor mezelf besloot dat het dit moest worden: een pleidooi voor het koesteren van familie verhalen, ook de ogenschijnlijk banale, en tegen het vergeten. Maar ook voor het lef om waar nodig de geschiedenis te herschrijven.

1

OVER DE VERHALEN VAN MIJN MOEDER HET VERGETEN EN HUMOR

Mijn moeder kijkt me vragend aan. We zitten in haar rusthuiskamer, aan het tafeltje bij het raam. Ze heeft een goede dag. Geen heldere dag, gelukkig maar, die zijn slechter, want dan beseft ze dat ze niet meer is wie ze ooit was en wil ze dat het allemaal ophoudt. Vandaag is een goede dag omdat ze verward en vrolijk is.

Vlak voor mijn bezoek bekeek ik een filmpje van twee jaar geleden, toen ik haar precies aan deze tafel interviewde over onze familiegeschiedenis. Ik stelde haar vragen, net zoals ik deed toen ik nog een kind was. De vragen die ik ook stelde aan mijn grootmoeder Josephine, haar moeder, al wist ik dat de vragen overbodig waren. De verhalen kwamen altijd weer gewillig en gul en gaven me al vroeg in mijn leven een onuitgesproken gevoel van verantwoordelijkheid, als waren ze een erfenis die ik op mijn beurt zou moeten doorgeven aan de volgende generatie. Over bomma Caroline, mijn wereldwijze overgrootmoeder, die in de vestiaire van de opera had gewerkt en alle grote opera's kon meezingen als de beste. Die lief en slim was, talent had voor naaiwerk en erg lekker kon koken. Die als eenvoudige vrouw perfect Frans sprak en elke toevallige passant kon laten geloven dat ze een vrouw van de wereld was. Voor ze de kans kreeg om onuitstaanbaar perfect te worden, kreeg ik voor de zoveelste

keer te horen dat Caroline zo slordig en vuil was dat mijn moeder als kind bijna niets in haar huis durfde aan te raken. ‘Bomma’s moeder was kokkin, en haar overgrootvader woonde in Parijs. Hij had daar een zijdefabriek. Of laten we zeggen een fabriekje, we moeten nu ook niet overdrijven. En ja, die man is op reis verdwenen toen hij zijderupsen ging halen. Toen ik klein was, dacht ik altijd dat de *zijdewormpjes* hem opgegeten hadden.’ Ze giechelt.

Mijn moeder vertelde ook over de man van bomma Caroline, peetje Jules, haar knappe grootvader met de grote snor, wiens portret nog steeds op de vensterbank in het rusthuis staat. ‘Ik was zijn *suikerloetje*,’ gniffelt mijn moeder. En dan plechtiger, zonder de ingebakken gêne die alleen mensen met een helder hoofd kennen: ‘Hij aanbád mij.’

Ze ging verder over de ouders van peetje Jules, die vroeg gestorven waren: ‘Ik weet het niet zeker, maar ik denk dat zijn moeder in het kraambed gestorven is, en dat zijn vader daarna een kogel door zijn eigen hoofd heeft gejaagd. Sommige kinderen kwamen bij familie terecht, maar peetje Jules en een van zijn broers werden naar het weeshuis gestuurd, bij de *kulders*. Wreed hoor: de jongens kregen voor het minste lijfstraffen. Na twee jaar zijn ze samen gevlucht, ze waren nog kinderen. Ik heb papieren gezien met alle details daarover.’

En natuurlijk vertelde ze ook over Ciska, haar *meetje*. Zij was die andere overgrootmoeder; degene die, zonder dat ik haar ooit gekend heb, veel voor me heeft betekend.

In de dagen waarin ik het filmpje maakte, ergerde mijn moeder zich nog aan de hoempapamuziek tijdens de zangmiddagen in het rusthuis. Ze fulmineerde dat ze zulke

muziek nooit graag had gehoord, en waarom zou dat nu anders zijn? Dus speelde ze in haar kamer de soundtrack van *Out of Africa*, terwijl ze verliefd naar de foto van mijn overleden vader keek.

‘Maar nog liever hoor ik Simon and Garfield,’ zei ze.

‘Funkel, mama.’

‘Wat?’

‘Fúnkel! Garfunkel.’

Een seconde of wat keek ze verward en toen gierde ze het uit, voor mij het sein om mee te gieren.

In lachen zijn we altijd goed geweest bij ons thuis. Vaak om onszelf, nog vaker om elkaar. Soms tot het pijnlijk werd. Jezelf te serieus nemen werd genadeloos afgestraft.

Ik kijk in haar ogen in de hoop een herinnering te zien ontwaken. Ze glimlacht vriendelijk: ‘Ik weet het niet meer.’ De mist in haar hoofd is nu echt te dik geworden. Ik wilde haar nog vragen of dat verhaal over die zijdeman, een verhaal waar ik ooit een heel boek aan ophing, of ze wel zeker is dat het echt gebeurd is. Want ik heb intussen reden om eraan te twijfelen. ‘Je weet wel, mama, het verhaal over die ene voorvader uit Parijs die een zijdeweaverij had, en die spoorloos verdween op de zijderoute. Een overgrootvader van bomma Caroline die alle opera’s kon meezingen. Weet je het echt niet meer? Ik schreef toen *Zijdeman*.’

Ze kijkt me met grote ogen aan.

‘Je hebt het graag gelezen,’ probeer ik nog.

Ze glimlacht, maar er zit iets pijnlijks in haar blik. Ik mag niet aandringen. Aandringen verjaagt de mist net voldoende om haar te laten beseffen dat ze zich bijna niets herinnert, en dan wordt ze verdrietig. Ik leid haar af met wat hier en

nu is, geef een kneepje in haar hand, wijs naar de merels op het groene dak en maak snel wat kinderlijke grapjes. Ze ontspant, maar onder haar glimlach mokt ze nog even: ‘Jij bent wel mijn mama, en je moet voor me zorgen.’

‘Nee hoor, jij bent mijn mama,’ zeg ik, en meteen vervloek ik mezelf omdat ik blijkbaar niet in staat ben mijn voor-nemen langer dan twee minuten vol te houden. Maar het pakt goed uit, ze kijkt verrast en begint hard te lachen. ‘Mijn kindje toch,’ zegt ze vertederd wanneer ze uitgelachen is.

Twee jaar geleden vertelde ze nog honderduit. Enigszins verward, maar het lukte nog wel. Nu zit ze daar ondanks alles klein en waardig te zijn in de comfortabele stoel, haar handen rustend op de armleuningen, haar benen over elkaar heen geslagen. De rode drukplek die vroeger altijd in haar ene kuit te zien was nadat ze een tijdje had neergezeten, is nu een deukje geworden. Als je een gietvorm zou maken voor een beeld van mijn moeder, dan zou het dit zijn. Haar blik blijft tasten in de verte naar iets dat niet meer komt.

Met de hoempapamuziek heeft ze tegenwoordig vrede, want alleen bij het zingen van oude volkse liedjes werkt haar geheugen bijna zoals vroeger.

2

OVER GENEALOGIE EN EMOTIE

ARMOEDE

EN OVER CISKA EN JOSEPHINE, MIJN OVERGROOTMOEDER EN GROOTMOEDER

Ooit was het gemakkelijk. Ik hoefde maar als een kuiken op het nest te zitten wachten tot ik gevoederd werd. Gulzig slikte ik alles wat me verteld werd. Over de herkomst van wat ik hoorde, dacht ik niet na. Het was smakelijk, en dat volstond. Aan genealogie dacht ik lang niet. Een stamboom bouwen – zo heette dat – leek me geheel volgens het cliché een bezigheid voor slimme en ook wat stoffige oude mannen met halve brilletjes. Een bij uitstek westerse hobby. Ik kende geen enkele tiener of twintiger die zich bezighield met genealogie, en al helemaal geen meisjes of vrouwen. En toch hebben mensen doorheen alle tijden en over alle culturen heen verbinding gezocht met hun voorouders. Of het nu over de Australische inheemse bevolking en hun voorouderlijke rituelen en mythes over de droomtijd gaat, of over een tienermeisje dat met onverminderde gretigheid luistert naar familie verhalen: de drang naar weten of verklaren aan de hand van onze voorouderlijke geschiedenis lijkt eigen aan de mens. Zonder dat dobberen we maar wat doelloos rond op een oceaan zonder begin of eind. De gedachte alleen al geeft me het gevoel verloren te zijn.

Ook de wetenschap bemoeit zich intussen met de vraag waarom zoveel mensen graven naar hun familieleden: Susan Moore, professor emeritus in de psychologie aan de Swinburne University of Technology, hield een online bevraging onder 775 Australische amateur-genealogen. De groep bestond uit mensen tussen 21 en 93 jaar oud, met als mediaan een leeftijd van 63. Mijn vooroordeel over genealogie moet ik meteen bijstellen: 85 procent van de bevrageden waren vrouwen. Niet zo verrassend, vindt Moore zelf: vrouwen zijn bij uitstek bewaarders van familiegeschiedenissen en nemen ook het vaakst de rol van *kin keeper* op zich. Zij cultiveren de familiale solidariteit en verbondenheid, spannen zich gemiddeld het meest in om de lijm tussen familieleden sterk te houden.

Moore's conclusie op basis van de bevraging: voorouderonderzoek zou in veel gevallen leiden tot het gevoel meer controle te hebben over het eigen leven, een groter zelfinzicht en een beter begrip van de eigen plek op de wereld. Ook dankbaarheid zou een rol spelen, dankbaarheid voor de inspanningen die voorouders (in het beste geval, laten we zeggen) geleverd hebben voor het welzijn van hun kinderen.

Ik herken het gevoel, ook al heb ik weinig concreets om die dankbaarheid mee te voeden. Ik zie geen heldendaden, geen uitzonderlijke prestaties, niets om op het eerste gezicht breed mee uit te pakken. Wat ik wel zie, is doorzettingsvermogen. Die ene betovergrootvader die uit het leven stapte nadat zijn vrouw gestorven was, verandert dat gevoel niet. Bij hem zie ik vooral tragiek en denk ik wat ik wel vaker denk: laten we vooral zwijgen over de keuzes die mensen in

het diepst van hun ellende maken, want niemand weet hoe donker het in het hoofd van een ander kan zijn.

Het onderzoek van Moore stopt niet bij de positieve emoties, want ze ontdekte ook dit: terwijl vrijwel alle amateur-genealogen tijdens het zoeken intense vreugde of trots voelen, geeft 48 procent aan soms hevige negatieve emoties te ervaren, en bij nog eens vijftien procent is dat zelfs vaak het geval. Woede, schaamte, ontgoocheling, het gevoel bedrogen en belogen te zijn, is niet uitzonderlijk. Af en toe duiken er ook morele dilemma's op: kunnen we datgene wat we ontdekken wel vertellen aan nog levende familieleden? Is de waarheid meer waard dan de gelukkige onwetendheid waarin sommigen nu leven? Heb je het recht om gekoesterde mythes onderuit te halen tegenover mensen die er misschien troost en steun uit putten?

Familiegeschiedenissen worden al te vaak opgeleukt, misstappen van voorouders worden met de mantel der liefde bedekt of verzwegen (behalve wanneer het archetype van heerser, rebel, boze stiefvader/moeder of hoer ons van pas komt om ons verhaal meer kleur te geven), maar ook handige kleine verdraaiingen van de werkelijkheid kunnen ervoor zorgen dat een mens in een heel ander daglicht komt te staan. Ik ben bereid een open blik te houden maar beschik voorlopig alleen over datgene wat me verteld werd.

De verhalen over mijn twee overgrootmoeders aan moederskant boeiden me altijd het meest. Mijn interesse werd natuurlijk gestuurd doordat de twee voortdurend opdoken in de vertelsels van mijn moeder en grootmoeder. Alle anderen kende ik hooguit van foto's. Strenge, starre foto's, want aan spontane snapshots werd niet of nauwelijks gedaan. Vrolijke